

1.

Een slachthuis met een 10 voor dierenwelzijn

Overvalbusjes versperren de ingang van een object in Epe, de rechercheurs staan al binnen. Het ruikt er sterk naar boenwater, eronder hangt iets weeïgs. Ze laten de deur naar de productievloer gesloten en nemen de trap naar boven.

De zomer van 2021, zwarte wegwerphandschoenen, poloshirts. *NVWA Recherche*, de Inlichtingen- en Opsporingsdienst van de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit. Ze staan al in de directieruimte. Grote baas Bennie is er niet, wel neef Julian, de operationele man. Vanmorgen is de leiding van slachthuis Gosschalk een beschikking van de minister overhandigd. De situatie op dit bedrijf is ‘zeer ernstig’, de vergunning is opgeschort. Een zeldzaam besluit, niet lichtvaardig genomen, de redenen zijn uit de doeken gedaan, maar oom Bennie las niet verder, hij verfrommelde de vellen papier en liet de prop uit zijn handen vallen. Julian las de brief wel. Hij oogt aangeslagen.

‘Maar we hoeven toch pas morgen dicht?’

‘Daar komen we nu niet voor.’

De tent moet niet alleen dicht, de tent moet ook worden doorzocht. Julian schrikt, hij maakt nog een beweging naar de trap, maar ze stellen hem gerust. Hij hoeft zijn mensen beneden op de werkvloer niet te waarschuwen. Wat zich daar beneden afspeelt, daarvan hebben ze al wel een indruk. Ze blijven liever hier, hoog en droog. Dit is geen inspectie van levend vee of vlees.

Verhuisdozen worden opengevouwen, computers worden in beslag genomen. De rechercheurs lezen de mails van Bennie alvast met rode oortjes.

Berichten aan andere wetsdienaars, mensen die beneden toezicht

houden op de slacht. Bennie spreekt ze steevast op bijzondere wijze aan. 'Beste Godenkinderen.' Of 'Beste rupsjes nooit genoeg.' 'Piepertje', 'Dikkie', 'Klein kind'. In berichten aan zijn neef, die beter met gezag kan omgaan, noemt Bennie een vrouwelijke toezichthouder 'jouw grote liefde', 'je vriendin' en 'die pisperrie'.

Benjamin Gosschalk is een telg uit een joodse slagersfamilie. Bij overgrootvader Jacob kochten de mensen graag paardenrookvleesch, je kreeg er varkensleverworst bij cadeau. Alles onverdoofd geslacht, met maximale angst en pijn, zoals Abraham het deed. De Gosschalks bonden elk dier bij vol bewustzijn aan de bok en haalden onder het prevelen van een vers de keel door. Koeien, schapen, geiten; ze draaiden zelfs de hand niet om voor varkens.

Wacht even, varkens? Was daar niet iets mee? Op de Veluwe krabde niemand zich achter het hoofd. Het was wel bekend dat joden en islamieten geen onreine dieren aten, de boeken waren daar duidelijk over, maar de Gosschalks aten de modderige alleseters niet zelf op. Op de Veluwe maakte het ook niet uit of een dier was gevoed met plant of met vlees, als het maar dood was.

De bezetter deporteerde de hele familie, één neef keerde terug. Jule Gosschalk bouwde het imperium weer op en voorzag het land in de naoorlogse hunkering naar spek en karbonade. Maar terwijl de concurrentie varkens voor het doodsteken verdoofde door ze in een put met gas te dompelen, kon de familie dit toch niet over het hart verkrijgen. Auschwitz overleven en gaskamers bouwen? Jule riep zijn zonen en neven bijeen. Wij hebben een moreel kompas.

Zoon Bennie wist wat hem te doen stond. Hij bouwde een bedwelmingsapparaat zonder gasputten, maar met elektrische dwangbuizen, een modern dodings- en deconstructiebedrijf, een van de grotere slachthuizen van het land. Tegenwoordig grootleverancier van China, waar men geen genoeg krijgt van zijn varkenssnuitjes en kalfjesoren. Nederlands vlees, zuivel en eieren worden niet bepaald geroemd om de kwaliteit of de smaak, maar dankzij de geïndustrialiseerde, gestandaardiseerde en volumineuze productie wel om de lage prijs. Ook Bennie kan de vraag nauwelijks bijbenen. Zijn mensen en dieren aan de slachtlijn evenmin. En dit is waarom de chercheurs hem willen spreken.

'Maar mijn oom werkt hier niet meer.'
'Volgens onze gegevens is hij toch echt de directeur.'
'Hij heeft afstand genomen. Hij is nu bezig met paarden.'
'Dan horen we jou eerst. Jij doet het dierenwelzijn hier?'
'Klopt.'
'Vertel.'

Julian slaat zijn ogen neer.

'Ik ben elke dag bezig het op te krikken. Niet omdat het beneden peil is hoor, wij zijn altijd bezig met innovatie. Nee, het is niet goed wat er is gebeurd. Maar we moeten ook dóór. China wacht. Als een koppel niet vooruit wil, moet je niet het achterste dier slaan. Niet slaan, sorry, sorry, ik bedoel niet opdrijven, ha, ha... Je moet bij de voorste zijn, maar daar kun je niet bij... En dan heb je dus een verlengstuk van je arm nodig...'

'Vind jij het oké om dieren elektroschokken op de kop te geven?'

Diezelfde middag, terwijl de dienders van de NVWA nagenieten van hun doortastende optreden, belandt een aangetekend bezwaarschrift van de advocaat van Bennie op het bureau van de minister van Landbouw. De politieke baas van het departement waar de voedselautoriteit onder valt. Het telt 24 kantjes en is gedicteerd door Bennie zelf. Hij heeft gewerkt aan zijn aanhef.

'Hare Excellentie de minister...'

Hij wijst fijntjes op de vele certificaten van Gosschalk. Het Beter Leven-keurmerk van de Dierenbescherming, het biologisch keurmerk SKAL...

'Kortom een hoog niveau van bescherming van de gezondheid van mens, dier en het milieu.' Daarbovenop is zijn bedrijf dagelijks onderworpen aan het keuringsteam van de NVWA. Toch heeft 'nog nooit één antecedent' plaatsgevonden. Gosschalk presteert volgens de NVWA juist 'zeer goed'. Als het gaat om dierenwelzijn behaalt Gosschalk 'een nalevingspercentage van nagenoeg 100 procent'. Geen overtredingen, geen boetes. Een 10 voor dierenwelzijn dus.

'Wat onlangs naar buiten is gekomen, heeft geen structureel karakter, Gosschalk kan zich dan ook niet verenigen met de schorsing. Uw dienstwillige.'

We gaan even drie jaar terug. Een jongeman doolt rond in stallen. Roel Binnendijk is criminoloog, hij werkt bij de Dierenambulance en in zijn verbazing over hoe mensen met dieren omgaan, heeft hij zich aangemeld bij ploegen die in loodsen eenden en kippen vangen. Hij doet dit undercover. Ook bij bedrijven waar koeien en varkens elk jaar opnieuw zwanger worden gemaakt, waar kalfjes en biggetjes meteen na geboorte van hun moeders worden gescheiden. Op de planning staat nog een kijkje in de keuken van een zeker slachthuis in Epe.

Binnendijk is overtuigd veganist, uit liefde voor dieren, hij doet dit werk niet voor zijn plezier. Maar hij heeft hier zelf voor gekozen. Anders dan de dienders van de NVWA doet hij dit voor eigen rekening, op eigen risico.

Hij is niet, zoals wetsdienaars, op zoek naar wetsovertredingen. Niet naar wat van de wet niet mag. Hij wil laten zien wat allemaal wél met dieren mag.

Zonder vooropleiding kan hij overal in de bio-industrie aan de slag. Met een camera-oog in zijn poloshirt legt hij talloze handelingen vast die de toezichthouder als wettelijk ziet of gedooft. Eendjes doodtrappen of tegen de muur slaan. Handenvol kippen aan brekende poten in kratten smijten. Zeugen tussen stangen klemmen en gedwongen insemineren. Biggenstaartjes afbranden en biggentandjes slijpen. Zieke dieren schoppen, slaan en zonder een dierenarts te bellen op kaal beton laten creperen. Hij zal in drie jaar tijd in tientallen stallen geen inspecteur van de NVWA tegenkomen.

Als hij niet binnen is geweest, zou er geen haan naar kraaien.

Wanneer zijn eerste beelden het nieuws bereiken, opsporingswerk dat de voedseltoezichthouder had moeten doen, moet de NVWA toegeven dat ze nooit eerder deze plekken bezocht. De dienst krijgt harde bewijzen in de schoot geworpen. Wetsovertredingen in stallen, het vertrappen en gooien met dieren. En toegestane, maar bedenkelijke praktijken als het doodslaan van dieren. Toch legt ze verzoeken van dierenrechtenorganisatie Animal Rights om hierop te handhaven naast zich neer. Doodslaan tegen de muur is geen mishandeling, maar een wettige methode. Voor de rechter verklaren dierenartsen van de NVWA dat ook bij het doodtrappen 'geen sprake is van ernstig lijden, dan zijn dieren maar snel dood'. Later deelt ze alsnog lichte boetes uit, geld dat deze

noodlijdende overheidsdienst goed kan gebruiken, maar die vergeet ze te innen.

*

Voordat u zich aan de haren laat meeslepen in het verhaal over het staatstoezicht op onze voedselvoorziening en de veehouderij, voordat u zich van binnenuit laat informeren door de naakte feiten, door mensen die jarenlang bij de NVWA en bij het ministerie van Landbouw werkten of daar nog altijd werken, in de top en op de werkvloer, voordat we kunnen begrijpen wat zich afpeelt tussen overheid en industrie, even kort hoe de dingen in ons land zijn geregeld.

De Nederlandse staat heeft de grondwettelijke taak om met gezag toe te zien op de volksgezondheid. Onze voedsel- en warenautoriteit moet, net als bijvoorbeeld de immigratiedienst en de onderwijsinspectie, ontzag inboezemen. Onafhankelijk zijn, onkreukbaar. Je zou verwachten dat de NVWA een agentschap is van het ministerie van Volksgezondheid, maar dat is niet zo.

Meestal naar tevredenheid van opdrachtgever Volksgezondheid zien drieduizend NVWA-inspecteurs wel toe op de veiligheid van levenloze dingen. Kermisattracties, cosmetica, ladders, babyboxen en keukens van restaurants. Overzichtelijk werk, in naam van de productveiligheid en voedselveiligheid.

Naast het controleren van al die schroeven, bouten en aanrechten moet de NVWA ook toezien op diergezondheid, dierenwelzijn en natuur. Levende wezens, alles wat kwetsbaar is en weerloos. Mens, natuur en dier, posten waarvan de kosten worden opgehoest door het ministerie van Landbouw. Het departement aan wie de rijksdienst toebehoort en waar ze verantwoordelijkheid aan aflegt.

Landbouw is bijna het kleinste departement van het land, Volksgezondheid één van de allergrootste. Anno 2025 betaalt Landbouw ruim de helft van alle werkzaamheden van de NVWA; Volksgezondheid en andere departementen samen een kwart. De smalste schouders dragen hier de zwaarste lasten.

Van de 600 miljoen euro totaalbudget van de NVWA moet een klein deel van het inspectieapparaat, zo'n driehonderd man, in opdracht van

Landbouw, toezien op de veiligheid van dierlijk voedsel. Het eten voor 18 miljoen Nederlanders, voor ontelbare consumenten in het buitenland en voor het welzijn van honderden miljoenen dieren. Met deze middelen ziet de NVWA toe op de naleving van beschermende wetten en regels, in wezen politiewerk. Dit wordt voor driekwart betaald door de departementen, de belastingbetaler. Verder moet de NVWA haar budget aanvullen met inkomsten uit het keuren van vee en vlees.

De dierlijke industrie dus.

'Aanzienlijke bedragen', waar Bennie Gosschalk zich in zijn brief aan de minister over beklagt, zoals de industrie dat al een halve eeuw in politiek Den Haag doet. Met succes, omdat keuringskosten van de export-opbrengsten afgaan en de marges zijn dun. Toch is het keuren van vee en vlees geen overbodige luxe voor een industrie waar alles draait om volume en snelheid. Een industrie die de kosten van haar gestandaardiseerde producten zo laag mogelijk houdt.

Een industrie waar we dan ook een speciaal departement voor hebben opgericht. Niet het grote Volksgezondheid, niet het machtige Justitie, niet het zorgzame Milieu (Infrastructuur en Waterstaat) is verantwoordelijk voor toezicht op alle dieren die in onze mond verdwijnen. We laten dit over aan een economisch irrelevant departement. Landbouw waakt over de bijdrage van vee en vlees aan het binnenlands product ter waarde van minder dan één procent.

*

Na zijn filmwerk in pluimveestallen en bij varkenstransporten denkt Roel Binnendijk genoeg materiaal te hebben verzameld. Hij beschikt over honderden uren aan bewijs van wat we allemaal met dieren mogen doen. En níét mogen doen, maar waarvan de NVWA vindt dat het de verantwoordelijkheid van de kippenboer en de varkenstransporteur is. Verder is het aan ons, diereneters, of we het slikken.

Na de eerste televisie-uitzendingen van RTL en NOS met schokkende onthullingen, kunnen we zelf besluiten of we nog eendenborst, kippen-ei of spareribs willen eten. Of we onder een dekbed van dons willen slapen. Of we willen bijdragen aan deze industrie of er geen onderdeel meer van willen zijn. Maar Binnendijk vindt het nog niet genoeg. Om

de hele vleesketen in kaart te brengen, van zaadje tot karbonaadje, solliciteert hij bij slachthuizen. Hoewel ze hier met een groot personeelstekort kampen, vertrouwen ze hem niet. Wit, hoogopgeleid, ze nemen hem niet aan. Hij maakt zich op voor een terugkeer naar de Dierenambulance, maar dan belt de directeur van Varkens in Nood.

Frederieke Schouten was jarenlang veearts. In elke stal las ze altijd eerst de medische gegevens die slachthuizen terugkoppelen aan de stallen; 19 procent van de afgevoerde dieren had pleuritis, 57 procent longontsteking, 3 procent wormen. Maar de feedback van één slachthuis bevreesde haar. De firma Gosschalk rapporteerde stelselmatig ver onder het landelijk gemiddelde. Nul procent afgekeurde levers? Dieren die zij daags ervoor nog met eigen ogen had gezien. Wat spookten de NVWA-inspecteurs daar uit?

Nu doet zij als ngo het inspectiewerk van de NVWA dunnetjes over en vraagt ze rapporten op. En inderdaad: nauwelijks rapporten van bevindingen uit Epe, geen waarschuwingen, geen boetes. Hoe kan dit? Zonder een schoolmeester toch een 10 voor dierenwelzijn? Als de staat niet toeziet, dan maar burgerinspectie.

Slachthuis Gosschalk werkt alleen met goedkope arbeidsmigranten en contracten op afroepbasis, maar Bennie zit om mensen te springen die dit werk willen doen; Binnendijk kan meteen aan de slag. Bij de één of twee wettelijk verplichte NVWA-dierenartsen en tientallen camera's in Epe voegt zich nu één vrijwillig cameraatje. Het verborgen oog in de knoop van een shirt legt vast dat niets wordt vastgelegd. Bij het met grof geweld verwerken van levende dieren: nergens een dierenarts te zien. De paar NVWA-inspecteurs die Binnendijk in de zes weken dat hij het volhoudt tegenkomt, maken zich vooral druk om hygiëne.

Besmet vlees, dat is wel een puntje van zorg. Zo meldden enige tijd terug liefhebbers van slavink hoge koorts en diarree. Het spoor van de NVWA leidde naar diverse Nederlandse slachthuizen, waaronder Gosschalk, en sindsdien verschijnt soms een kort rapport over de smerige wasplaats voor chauffeurs.

'Maar het is ook lastig,' schrijft een inspecteur, 'als je hier op klompen komt. Ze lopen hier zelfs op sloffen naar binnen.'

Hij vindt het verder geen probleem.

Gosschalk is ook al vaak vriendelijk verzocht om de resultaten van microbiologisch onderzoek te delen. De verplichte karkasbemonstering en het contactonderzoek met bedwelmingapparaat 'Tarzan', de 'Zweepjesmachine' en de broeibak. Maar Bennie Gosschalk weigert de monsters te delen. En de NVWA dringt niet aan. In een aangetekende brief waarschuwt Bennie de NVWA wel dat ze dit geschil niet publiek mag maken. Dit belooft de NVWA hem vriendelijk. Het publiek hoeft niet te weten of bandmedewerkers na de wc wel netjes hun handen wassen, daar gaat ze niet dood aan. Pas wanneer uit onderzoek blijkt dat niet alleen sprake is van fecale bezoedeling (darminhoud over vlees), maar van risico op voedselvergiftiging, ziet ze zich toch gedwongen de Elzassercervelaat, pepersalami en Ardennerham van Gosschalk uit de winkelschappen te halen.

Niet lang erna, op het keurbordes in Epe, oordeelt een NVWA-keurmeester dat weinig vooruitgang is geboekt. Het bordes bevindt zich hogerop langs de productielijn, ver voorbij het punt waar dieren worden verdoofd en gestoken. Naar binnen krullende kalvervellen vegen over naakt rundvlees. Varkenspootjes strijken langs aangekoekt vuil op de ventilator. Kruiscontaminatie, mag niet. Baarmoederslijm op darmpakketten, runderlongen met stukjes luchtpijp tussen dubieuze levers. Zal hij toch eens een waarschuwing geven?

Hij denkt liever mee. Voor hij vertrekt, merkt hij alles nog ijverig met een bezoedelingenkaartje, maar niet omdat hij het heeft afgekeurd.

'Dan kan de opknapper het straks mooi opknappen.'

Op weg naar de uitgang komt hij ook nog langs een partij afgekeurde darmen. Medewerkers staan vet te schrapen en dit gaat hem toch te ver. Niet dat ze ermee moeten stoppen, hij vraagt of de boel even kan worden afgedekt.

'Anders geen vet voor de Chinezen.'

Al met al legt hij Gosschalk toch een heraudit op. Bennie Gosschalk betreurt dit en stuurt weer een brief op hoge poten. De firma Gosschalk heeft weinig weg van een slachthuis onder staatstoezicht. Het is meer een veeleisende klant aan een ambtelijk loket, het toegangspoortje naar het perron van uitvalswegen naar het lucratieve buitenland. Bennie wil stempels zien.

'Deze week heb ik delegaties uit Maleisië over de vloer, begrijpen jullie dat? En uit Bosnië, de Filipijnen, Canada, Hongkong, Vietnam, Nieuw-Zeeland, Australië. Dus waar blijven mijn exportvergunningen?'

Een delegatie uit China, die heel andere eisen aan vlees stelt dan Nederland, constateert na goedkeuring door de NVWA in een eigen steekproef maar liefst dertien soorten tekortkomingen, maar die zijn volgens Bennie 'van cosmetische aard'. Zwarte stoppels bij varkens hoeven geen pathologische afwijkingen te zijn en hoeven niet te worden afgezworven. Enkel scheren volstaat. Hij eist dat de NVWA een en ander nog eens bevestigt met een stempel met de tekst: *De NVWA gaat hiermee akkoord*. Mocht ze voorkeur hebben voor een andere woordkeuze, met gelijke strekking, dan is dat bespreekbaar.

Het slachthuis vraagt, de NVWA draait.

Rapporten van inspecteurs druppelen binnen. Enige bevindingen, geen sancties. Condens uit ventilatoren op karkassen, mogelijk listeria of andere ziekteverwekkers, maar een waarschuwing gaat de inspecteurs te ver. Slachthuizen hebben slechts een inspanningsverplichting. Geen resultaatsverplichting. Het is onduidelijk wie voor wie werkt, wie de controleur is en wie de gecontroleerde. Beide partijen sturen over en weer kritische aanwijzingen, de NVWA altijd beleefd van toon, Gosschalk dwingend en dreigend met rechtszaken. Na het slachten van honderden kalveren belanden honderden darmpakketten in vieze darmschalen met oude vetresten, maar het betreurt Bennie dat hij hier een waarschuwing voor krijgt. De 'arts' vond toch alles goed?

'Het mes snijdt aan beide kanten. Ik vind het niet chic dat enkel wij als overtreder worden aangewezen.'

Tijdens een speciaal overleg over de voortgaande bezoedeling hangt hij hoe het nou toch zit met de exportcertificaten voor Japan en Zuid-Korea. De NVWA wil het graag eerst nog hebben over varkensarkassen met pleuritis.

'Die zijn niet opgeknapt. Lukt dat niet, dan dienen ze te worden uitgeruild.'

'En Japan? Japan blijft hangen, graag actie van de NVWA.'

Waarna een groot aantal varkensarkassen met slachtfouten in hoog

tempo wordt uitgeraaid. Aan rails bij de opknapafdeling hopen ze zich op, vegen langs elkaar en andere diersoorten, met nog meer bezoedeling als gevolg.

Maar Japan kan worden uitgeleverd.

*

Eén inspecteur begint dezer dagen ook overtredingen van regels voor dierenwelzijn te noteren. Jantien Pieterse is getuige van diverse varkens die nog bij kennis zijn voordat ze de broeibak in gaan. Ze heeft het lef om de band stil te leggen en haalt welzijnsfunctionaris Julian erbij, die het probleem niet ziet.

‘En toen had ik een zeer onaangenaam gesprek met Bennie.’

Bennie dient een lange reeks klachten in.

‘Ze heeft twee verdachte varkens apart gezet en dat is kwalijk. Haar keuringen slaan kant noch wal, haar opmerkingen moeten uit het systeem worden verwijderd. Door haar laten certificeringen op zich wachten en dat is schandalig.’

In de hete zomer van 2019 ziet ze hoe na het lossen zeshonderd varkens in de propvolle stal van Gosschalk uitgedroogd en in paniek op zoek gaan naar water. Maar uit de drinknippels komt geen druppel. Ze probeert vergeefs het systeem te activeren, Julian verwijst haar door naar de onderhoudsdienst, maar dan blijkt dat Julian in verband met werkzaamheden zelf de watertoevoer naar de stal heeft afgesloten. Ze overweegt een waarschuwing uit te delen, maar om de verhouding met Bennie niet nog verder onder spanning te zetten, houdt ze het maar bij de veilige standaardtekst die juristen van de NVWA haar adviseren.

‘Ik reken deze bevindingen Exportslachterij J. Gosschalk en Zn. B.V. aan.’

In slachthuizen lachen ze altijd om dit zinnetje. In de tweehonderd slachthuizen die Nederland telt – waarvan er 161 geen permanent toezicht hebben – worden elke dag 1,7 miljoen dieren opeengepakt, voortgedreven en gedood. Elke dag worden miljoenen momenten, waarin toegestaan of niet toegestaan geweld tegen dieren plaatsvindt, niet ge-

zien, niet opgetekend. Enkele tientallen kwesties per dag worden slachthuizen ‘aangerekend’, waarna ze er niets meer over horen.

De buitenwereld verneemt pas dat er iets mis is als iemand in het geheim beelden schiet. Heel soms vraagt dan een politieke partij in Den Haag om betere wetgeving en serieuze handhaving. In februari 2020 produceert de Partij voor de Dieren het *Zwartboek Slacht* met een tienpuntenplan. Scherp de wet aan. Verbied misleidende communicatie en reclame voor dierlijke producten. Totale transparantie over het slachtproces. Verlaag het slachttempo. Verwerk minder dieren. Intensiveer het toezicht. Zware straffen bij overtredingen, slachthuis dicht, beroepsverbod. Een parlementaire enquête naar de misstanden en de bezem moet door de NVWA. De NVWA moet weg bij het ministerie van Landbouw en er moet een staatssecretaris op Justitie voor handhaving dierenwelzijn komen.

Het rapport belandt op de stapel, rapporten genoeg. De NVWA heeft er alle vertrouwen in dat de industrie zelf verantwoordelijkheid neemt. Ze is blij met elk eigen initiatief, zelfs een Gosschalk heeft een dierenwelzijnsprotocol.

Meppen met een peddel?

‘Een snelle, krachtige beweging vanuit de schouder is bij ons verboden. Wanneer een dier niet doet wat je wilt, tik je het aan vanuit de pols.’

Kort voordat Roel Binnendijk bij Gosschalk binnenwandelt, noteert Pieterse zoveel heterdaadjes met de peddel dat ze overweegt de slacht stil te leggen. Ze ziet dat de peddel niet alleen hooggeheven vanuit de schouder wordt toegepast, te pas en te onpas wordt het ding ook vervuild voor de ‘veeprikker’. Dan landen geen brede slagen op ruggen, maar gaan stroomstoten van 5000 volt door hoofden. Varkens die zich uit angst klem lopen onder het luik naar het bedwelmingsapparaat worden naar binnen getrapt. Maar als ze ziet hoeveel dieren nog in de brandende zon in vrachtwagens wachten, dieren die straks niet met alleen een tikje vanuit de pols vooruit zijn te krijgen, ziet ze ervan af.

‘Voor de dieren is het soms beter om het systeem te laten doordraaien.’

De veeprikker is een langwerpige handapparaat en heeft een rood uiteinde met daarop twee puntjes. Het apparaat vervangt de tikken uit